

Hvad en skruetrækker også kan bruges til

Om Gerti Nooter, en utraditionel hollandsk museumsmand, med særlig kærlighed til Østgrønland

Af Birte Haagen

*Although the masters make the rules
of the wise men and the fools,
I got nothing ma, to live up to.
For them that must obey authority that they do
not respect in any degree,
who despise their jobs, their destinies, speak
jealously of them that are free,
do what they do just to be nothing more than
something they invest in.*

Bob Dylan

(From *It's all right ma, I'm only bleeding*)

Oppe på loftet i museet i Leiden viste museumsinspektør Gerti Nooter mig, hvor skabene med de grønlandske genstande befandt sig – og overlod mig så til mig selv. Ved arbejdsdagens slutning hentede han mig deroppe og spurgte til arbejdet? »Jeg vidste det!« sagde han, da jeg havde svaret for mig og spurgt om vi allerede var nødt til at gå?, »museumsfolk, dem skal man bare anbringe sammen med nogle museumsgenstande, så er de optaget og kan sagtens klare sig selv!« Det var rigtigt og svarer helt til, hvad jeg selv senere har konstateret. Museet i Leiden kom jeg til i 1985 for at gennemgå Grønlandssamlingerne i det

håb at kunne finde en eller flere genstande fra Gustav Holm Samlingen, som kunne være byttet dertil fra det danske Nationalmuseum.

Hjem skulle vi jo. Med den gæstfrihed, der var vanlig for familien Nooter var jeg inviteret til at bo hos dem. Jamen, hvordan....? Spurgte jeg tøvende. Sæt dig op bagpå min cykel! Og sådan ankom vi til familiens hus i Hommelveld efter på een cykel at have kørt langs kanalen hvor museet ligger, gennem den befærdede Leiden by og langs andre kanaler og diger. En fornøjelig køretur, der fortsatte med nogle uforlemmelige dage i intens snak og diskussion omkring identitet og mål og midler. Ind imellem var vi på tulipanudstilling i en nærmest arktisk storm ude i en by ved havet, mens Gerti ivrigt fortalte om museet, om sine ideer og om bygden Tiniteqilaak.

Gerti Nooter var samtidig midt i optagelsen af en videofilm i den store

Birte Haagen er antropolog og arbejder som museumsinspektør ved Grønlandssekretariatet på Nationalmuseet i København.

arktiske udstilling: Over Leven en Overleven (at leve – at overleve), som han havde taget initiativet til, og som var blevet åbnet året før. Spændende var det at følge med i, og at fornemme den glæde hvormed han arbejdede. Kollegerne havde ind imellem taget sig til hovedet, fortalte han, og godt nok kunne indfaldende ind imellem virke flyvske, men hans idé var klar, og linjen blev holdt. Harpunhovedet var det gennemgående tema, og man fulgte den gennem tiden og gennem de forskellige geografiske områder rundt om Nordpolen. Et boligstøttehus i fuld størrelse blev bygget op i udstillingen, med indhold så den besøgende med alle sanser kunne opleve, hvordan der er i et hus i en bygd i Grønland. Ved juletid havde der stået et grønlandsk juletræ lavet af enebærris på et kosteskaf i stuen. Lyssætningen skiftede med årets gang og fangeren bag hundeslæden på sneen udenfor havde snebriller på, nu da det var forår. Således levede udstillingen og ændrede sig med årstiderne. Også en udstilling for blinde blev lavet i den forbindelse, med en tilhørende forklaring på bånd.

»Continuity and Discontinuity in Culture« var Gerti Nooters hovedtema i de 20 år han var museumsinspektør for Nord Amerika og de arktiske områder, og et seminar med den titel blev holdt, da han trak sig tilbage fra embedet på grund af sygdom i 1989. Indlæggene spænder fra materiel kultur til social og politisk organisering og viser, hvor uforudsigelige konsekvenser af ændring i materiel kultur kan være.

I midten af 1970'erne arrangerede Gerti Nooter et seminar på universitetet

i Groningen med samme titel, hvor den materielle kulturs uforanderlighed og styrke, således som den kommer til udtryk i teknologitilpasning, blev diskuteret. Kultur er stærk, mente han. Der vil ske en teknologitilpasning. F.eks. er en kajak stadig den mest funktionelle til fangst i Grønland, men nu betrækkes den blot med lærred i stedet for med skind, og både laves i glasfiber. Funktionen er den samme. Men på andre planer medfører det ændringer, og det var netop dem, Gerti var så opmærksom på.

Gerti Nooter afsluttede sine studier i socialgeografi ved universitetet i Amsterdam i 1957 og blev ansat ved »museet for undervisning« (Museum voor het Onderwijs, nu MUSEON) i Den Haag. Han bevarede sine pædagogiske interesser, og det sås i de udstillinger han lavede. Samtidig med at han udførte studier omkring den Grønlandske samling i dette museum og samlede dokumentation omkring genstandene og samlingerne, så tog han også del i museets undervisningsprogrammer. Ornitologen, prof. Niko Tinbergens samling fra Ammassalik indsamlet i 1930'erne, findes her. I denne periode begyndte Nooter sit etnografiske feltarbejde i Alaska, Canada, Grønland og Sameland. Inden længe blev Østgrønland hans udvalgte område. I en periode på 14 måneder i 1967-68 boede han dér med sin familie, som omfattede ægtefællen Noortje, der er pædagog, og de 3 sønner. Forinden havde Gerti lært sig dansk, et krav han vedblivende stillede til sine »føl« og studerende før de kunne få lov at beskæftige sig med Grønland. Flere har han sendt på research-ophold

Gerti Nooter i samtale med arkæologen Jørgen Meldgaard under »Inuit Studies Conference« i København 1988. Foto: Birte Haagen.

ved etnografisk samling i Danmark; både fordi der her er en stor Grønlandssamling, et stort arktisk bibliotek og andre med viden om og interesse i det arktiske, og fordi de her havde muligheden for at få øvet deres danske på relevant vis. Han havde både faglige og personlige forbindelser med ES i København og publicerede flere artikler i Etnografisk Forenings tidsskrift Folk. Selv talte han adskillige sprog, og han og hele familien lærte østgrønlandsk i løbet af de 14 måneders ophold, hvor drengene gik i skole i bygden Tiniteqilaak. Familien sejlede til Ammassalik fra Grønlandske Handels plads i Strandgade, og da en museumsantropologs løn ikke er voldsom stor, boede familien i telt på campingpladsen ved Bellahøj, mens de ventede på at komme af sted. Det trak ud, men pludselig en dag kom der af forskellige omveje besked om, at nu skulle de sejle! Gerti var inde i byen for at ordne noget, men teltet blev lagt ned i al hast, og Noortje samlede sammen på tingene og så afsted i en taxa.

De nåede det lige akkurat. Gerti dukkede på mirakuløs vis også op, og Noortje morede sig senere kosteligt, når hun fortalte om afrejsen fra København og de øvrige passagerers forundring og lettere misbilligelse overfor den mærkelige familie, der ankom i sidste øjeblik og med en bagage, hvor alting strittede ud af sammenføjningerne!

Da han i Grønland blev kaldt Gerti ønskede han også at blive kaldt det hjemme i Holland, og han ændrede sit navn tilsvarende. Hele familien levede med i bygdens liv. Noortje fik lært at bruge en kvindekniv og at flænse en sæl. Gerti vendte flere gange tilbage til Østgrønland, og han bidrog hver gang til samlingerne på museet i Holland med genstande derfra. Dokumentationen af disse genstande består foruden af hans notater taget på stedet af tusindvis af fotografier. Disse mange fotos arbejder hans svigerdatter, Cunera Buijs, der nu beklæder stillingen som inspektør for Nord Amerika og de arktiske områder ved museet i Leiden, på at få lagt over på en CD-ROM, så de kan blive til glæde for en større kreds. Sønnerne har bevaret den interesse for Grønland, de blev podet med som børn. Én er antropolog og har selv som sådan været i Tiniteqilaak sammen med sin fag- og ægtefælle; en anden er fotograf og har bl.a. fotograferet i Thule.

Ved den store udstilling på kunstmuseet Louisiana i 1969: »Grønlandsk Kunst fra Aron til idag« formidlede Gertie Nooter lån af masker fra Ammassalik fra Niko Tinbergens samling. I 1970 blev Gerti Nooter ansat ved det etnologiske Nationalmuseum (Rijks-

museum voor Volkenkunde) i Leiden. Han publicerede en monografi om gamle grønlandske kajaker i Nederlandene, som hvalfangere havde bragt dertil i 17-1800 tallet. Ud over det historiske og hele historien om hvordan han fandt frem til de gamle kajaker, hvoraf den i den vestfrisiske by Hoorn stadig havde huden af kajakmanden siddende i sig, så vidner publikationen om hans indsigt og forståelse af den grønlandske kajak og dens funktion og hensigtsmæssighed. Det var overvejende et sammenlignende studie af kajaker med hovedvægten på den øtgrønlandske kajak. I 1983 lykkedes det at vise 3 af de ialt 18 grønlandske kajaker fra Holland på museet i Nuuk, som ved den lejlighed fik den ene foræret. Interessen for den grønlandske kajak blev ved den lejlighed yderligere vakt i Grønland. Gerti Nooters bog blev oversat til grønlandsk og »spiren til den første kajakforening plantet« skriver direktøren for Grønlands Nationalmuseum & Arkiv, Emil Rosing i sin nekrolog over Gerti Nooter, i den grønlandske avis Atuagagdliutit, februar 1998.

Som antropologistuderende i København stiftede jeg og mine medstuderende bekendtskab med Gerti Nooters artikel i det danske tidsskrift Folk: »Change in a hunting community of East-Greenland«, som for en helt gruppe af os blev af stor betydning for vores syn på nødvendigheden af at være opmærksom på de materielle ændrings betydning – også for den sociale ændringsproces. I Danmark var materiel kultur på det tidspunkt nærmest et skældsord, men Gerti fik vist os, at det

er en vigtig del af kulturen. Redskaber skal til stadighed bruges for at føden kan skaffes og det, at de bliver mere og mere raffinerede får konsekvenser på de sociale og økonomiske organisering og for den måde kulturen defineres på. Nogle år efter fulgte endnu en monografi fra Gerti Nooters hånd, om bygden Tiniteqilaak: »Leadership and headship«, hvor han viser, at lederskab og førerskab ikke nødvendigvis er det samme og hvorledes ændrede autoritetsmønstre fører til ændret organisering. Hans hovedinteresse blev akkulturationsprocesser i polare områder, og foruden den omtalte store udstilling, hvor dette tema blev præsenteret, bærer genstandssamlingen ved museet i Leiden stor præg af dette. Der findes lige netop de ting og typer genstande, som ikke findes andre steder. For Gerti Nooter interesserede sig især for, hvorledes man løste nye udfordringer, og for hvorledes nye materiale blev brugt, ofte i gamle sammenhænge. Han havde et stort og grundigt kendskab til de grønlandske redskaber og til den materielle kultur. Han var altid opmærksom på det funktionelle, og på at se situationen ud fra fangeren: Hvad er mest praktisk i den pågældende situation? Og hvordan lægger jeg min strategi? Ikke nogen romantiseren, snak om kulturtab og tilbage længsel til »den rene« fangertilværelse, men en erkendelse af og respekt for at kultur stadig er under udvikling, og at noget ikke nødvendigvis er bedre end andet; en skruetrækker kan i en snæver vending gøre det ud for et udmærket harpunforskaft f.eks.. Nylonreb er ikke i sig selv dårlige, men

Gerti Nooter ved kajakudstillingen i Grønlands Nationalmuseum i Nuuk 1983. Foto: Erik Holm.

med indførelsen af sælnet forsvandt en af de få samarbejds måder i fangersamfundet. Gerti var realist – og dermed viste han respekt og forståelse for de grønlandske fangeres valg og for den grønlandske befolkning. Ændringer i den materielle kultur reflekteres ikke bare i ændringer i sociale mønstre og relationer, men ofte udgør de den direkte årsag til ændringer i den sociale organisation. Den nye teknik må komme først, f.eks. nye måder at tage på fangst på, i større både, hvorfra fangeren harpunerer sælen fra en anden vinkel end fra en kajak. Kajakstol og kastetræ bliver overflødige og en istuk bruges som harpun. Denne forenkling af fangststudstyret betød, at også mindre dygtige fan-

gere kunne opnå gode fangstresultater, og der opstod en ny kategori af yngre fangere med prestige og rigdom.

Gerti Nooter var en af de første, som både selv efterlevede og i skrift gjorde opmærksom på den regel, at den materielle kultur som den indfødte kultur var baseret på ikke måtte forstyrres. Derfor afholdt han sig fra at indsamle/købe en genstand, undtagen hvis der fandtes flere af samme, eller han sørgede for, at den blev erstattet af en anden.

Gerti Nooter deltog ofte i debatten om Grønland og engagerede sig personligt i grønlandske forhold. I 1960'erne gjorde han opmærksom på det uheldige ved at grønlandske børn, der blev taget ud af deres hjemlige miljø og sendt til Danmark og pegede på det pædagogisk uforsvarlige og de tragedier det medførte for den enkelte og for familierne, og han advokerede for, at de fik lov at blive hjemme. Han stod på de arktiske folks side som modstander af olietransport i kæmpe skibe i de sårbare arktiske farvande og lavede videoen »Arctic Pilot Projekt«, hvor det vises, hvorledes natur og dyreliv kan komme i katastrofal fare ved en sådan transport. Sangene på videoen blev leveret af Bob Dylan, hvis sange og tekster Gerti elskede. Han fik mange til at ændre syn på forbudet mod hvalfangst; og han tog aktivt del i sælskindskampagnen til fordel for de grønlandske fangerfamilier, da de blev boykottet af den vestlige verden. Han fulgte levende med i udviklingen i Grønland, glædede sig over at der blev indført hjemmestyre og rejste i 1987 sammen med Noortje en tur rundt til alle de lokale museer,

Kaavales tegning af en tupilaq fra Niko Tinbergens samling på Mueson i den Haag. Den er trykt i hans bog »Eskimoland« Et af de billeder, som var med til at spore Gerti Nooter ind på interessen for Grønland.

som han opfattede som en nødvendighed, og så som udtryk for grønlandsk dybtfølt respekt for egne kulturelle rødder og bevidsthed om en egen identitet, som man kunne være stolt af. Og han blev påskønnet i Grønland. I Tiniteqilaak blev fremstillet en karikaturmaske af ham, med skæv næse og den uundværlige pibe i munden! I 1990 blev han inviteret til det grønlandske universitet, Ilisimatusarfik for som gæstelærer i forårssemestret at undervise om kultur, specielt den materielle kultur i Østgrønland. Han fik da lejlighed til at videregive nogle af sine ideer og diskutere dem med den yngre generation af grønlændere.

Som altid var Noortje med ham også under det sidste ophold i Grønland. Med deres naturlighed, åbne og gæstfrie sind formåede de at skabe et »lille Grønland« i Holland, hvor alle straks følte sig velkomne.

Gerti Nooter, der blev født d. 6. december 1930, døde d. 28. januar 1998 efter mange års sygdom. Han forblev et respekteret, værdigt og elsket menneske, på det fineste støttet af Noortje.

*Seen a shooting star tonight
and I thought of you.
You were trying to break into another world
a world I never knew.
I always kind of wondered if you ever made it
through.
Seen a shooting star tonight
and I thought of you...'*

Bob Dylan

Gerti W. Nooter: Bibliografi

- 1967 On a search for old kayaks in Holland. Arctic Circle vol.17: 19-21.
- 1969 De vaart naar het noorden.[Færden til norden]Waddenbulletin vol. 4,nr.6: 2-6.
- 1970 Mitártut, een Groenlands winterfeest. [Mitártut, en grønlandsk vinterfest].Verre Naasten Naderbij, vol.4 nr.2: 54-68.
- 1971 Old kayaks in the Netherlands. Medelingen van het Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden, nr.17.

- Tiderida, van Eskimo tot Groenlander. [Tiderida, fra eskimo til grønlander]. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Tiniteqilå, een straatloze jagersgemeenschap op Oost-Groenland.
- [Tiniteqilå, et gadeløst jagersamfund i Øst-Groenland]. I: De straat. (J.Leering, ed.) Eindhoven: Van Abbemuseum: 39-42.
- 1972 Mozes Akipe, een opvallende Groenlander. [Mozes Akipe, en opsigtsvækkende grønlander]. Verre Naasten Naderbij vol.6 nr.2: 39-50.
- Ethiek en het verzamelbeleid van anthropologische musea.
- [Etik og de antropologiske museers indsamlingsarbejde]. Sociologische Gids vol.19, nr.5-6: 308-320.
- Het is rot, maar het geeft niet (ajorpok kisiék ajingilat); verhalen van de Inuit. [det er skidt, men det gør ikke noget (det er skidt men det er godt nok); Inuits fortællinger]. Raster vol.6 nr.3: 330-338.
- Change in a hunting community of East Greenland. Folk vol.14-15: 163-204. Etnografisk forening, Kbhvn.
- 1973 Eskimo's of Inuit. I: Informatie (J.H.Bakker et al., eds.), Gorinchem: De Ruiter: 1-13.
- 1974 Groenland in de maaltroom van verandering. [Grønland i forandringens malstrøm]. Verre Naasten Naderbij vol.8 nr.2: 49-64.
- Ethics and the acquisition policy of anthropological museums. I: Current Anthropology in the Netherlands (P.Kloos & H.J.M.Claessen, eds.). Rotterdam: Anthropological Branch of the Netherlands Social and Anthropological Society: 156-165.
- 1975 Mitártut, winterfeast in Greenland. Objects et mondes vol.15 nr.2: 159-168. Paris.
- 1976 Leadership and headship; changing authority patterns in an East Greenland hunting community. Mededelingen van het Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden vol.20. Leiden.
- 1977 Continuity and discontinuity in culture. Comparisons between hunting communities of Northwestern and Eastern Greenland. I: Continuity and discontinuity in the Inuit culture of Greenland. Groningen: Arctic Centre, University of Groningen: 85-103.
- 1978 Continuity and discontinuity in culture. Comparisons between hunting communities of northwestern and Eastern Greenland. I: Actes du XLIIe Congrès International des Américanistes (R.Gessain & J.Robert-Lamblin, eds.). Paris: Musée de l'Homme: 59-66.
- Leiders en gezagdragers. [Ledere og magthavere]. Verre Naasten Naderbij vol.2 nr.1: 11-25.
- Changes in social habits caused by new elements of material culture. I: Consequences of economic changes in circumpolar regions (Boreal Institute for Northern Studies, Occasional publication vol.14; L.Müller-Wille et al., eds.). Edmonton: Boreal Institute for Northern Studies: 37-43.
- Traditionelt lederskab og grønlandsk selvforvaltning. Grønland nr.9: 249-263. Charlottenlund.
- og Afke Koek: Eskimo's. I: Verre Volken/fjerne folk (J.Büttinghausen et al., eds.). Amsterdam: Uitgeverij Amsterdamboek: 85-112.
- 1980 Improvisation and innovation. Social consequences of material culture. I: From fieldcase to showcase. Research, acquisition, and presentation in the Rijksmuseum voor Volkenkunde (W.R.van Gulik, H.S. van der Straaten & G.D.van Wengen, Eds.). Amsterdam/Uithoorn: J.C. Gieben: 113-122.
- 1981 Varanderingsprocessen in een Oost-Groenlandse jagersmaatschappij. [Forandringsprocesser i et østgrønlandsk jagersamfund]. I: Natuur als toeverlaat/Natur som tilflugt. (Tj.Deelstra, Ed.). Delft: Delftse Universitaire Pers: 61-77.
- 1983 og Emil Rosing: Qajatoqqat pukkitsormiumiut (Holland) Kalaallit Nunaata Katersugaasiviata Naqitertita – Grønlands Landsmuseums Skrifter nr.1. Nuuk: Grønlands Landsmuseum (Oversættelse ved Carl Chr.Olsen af Old Kayaks in the Netherlands, 1971).
- 1984 Voorwoord. (Forord). I: Over leven en overleven. Cultuurveranderingen in de poolgebieden. [At leve og overleve. Kulturforandringer i polområderne]. (G.W.Nooter, ed.). Den Haag: Staatsuitgeverij: 7-9.
- Foreword. I: Life and survival in the arctic. Cultural changes in the polar regions (G.W.Nooter, ed.). The Hague: Government Publishing Office: 7-9.
- 1884-1984, Honderd jaar verandering in Oost-Groenland. [1884-1984, Hundrede års forandring i Ostgrønland]. I: Over leven en overleven. Cultuurveranderingen in de poolgebieden (G.W.Nooter, ed.). Den Haag: Staatsuitgeverij: 123-146.
- 1884-1984. A century of changes in East Greenland. I: Life and survival in the arctic: Cultural change in the polar regions (G.W.Nooter, ed.). The Hague: Government Publishing Office: 121-144.
- 1986 Kinderspel een brug voor archeologen en antropologen? [Børneleg en bro for arkæologer og antropologer?] I: Te rade gaan bij die het weten; ethno-archeologisch onderzoek in en vanuit Nederland. (G.W.Nooter et al., eds.). Utrecht: Stichting voor Ethno-Archaeologisch Onderzoek Nederland: 62-69.
- Wonen in het vriesvak van de aarde. [At bo i jordens kuldeområde]. Tribaal vol.26: 19-21
- 1987 Rouwrituelen onder de Indianen van Noord-Amerika. [Sørgeritueler blandt indianere i Nordamerika]. I: De jaargetijden van de mens (P.L.F.van Dongen, Th.J.J.Leyenaar & K.Vos, eds.). Leiden: Rijksmuseum voor Volkenkunde: 81-84.
- Mourning rites among the North American Indians. I: The seasons of humankind (P.L.F.van Dongen, Th.J.J.Leyenaar & K.Vos, eds.). Leiden: Rijksmuseum voor Volkenkunde: 81-84.
- Positionele successie bij de Inuit van Oost-Groenland. [Positionel arvefølge blandt inuit i Ostgrønland]. I: De jaargetijden van de mens (P.L.F.van Dongen, Th.J.J.Leyenaar & K.Vos, eds.). Leiden: Rijksmuseum voor Volkenkunde: 85-88.
- Various contributions to Topstukken uit het voor Volkenkunde/Masterpieces from the National Museum of Ethnology (P.L.F.van Dongen, M.Forrer & W.R.van Gulik, eds.). Leiden: Rijksmuseum voor Volkenkunde.
- 1988 Some recent developments in the Ammassalik district East Greenland. Folk vol.30: 215-229. Etnografisk forening. Kbhvn.
- 1991 The East-Greenland kayaks. I: Contributions to kayak studies (Canadian Ethnology Service, Mercury Series vol.122. (E.Y.Arima et al., eds.), Hull: Canadian Museum of Civilization: 319-348.